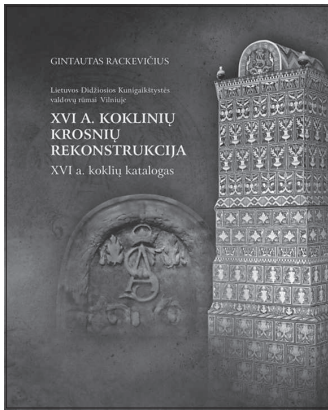

RACKEVIČIUS, G. *LIETUVOS DIDŽIOSIOS KUNIGAİKŠTYSTĖS VALDOVŲ RŪMAI VILNIUJE. XVI A. KOKLINIŲ KROSNIŲ REKONSTRUKCIJA. XVI A. KOKLIŲ KATALOGAS*. Vilnius: Nacionalinis muziejus Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės valdovų rūmai, 2012, 479 p.

Lietuvių liaudies patarlė sako: „Kūrenk pečių, priimk svečią“. Toks ilgai lauktas svečias šių metų pradžioje buvo Taikomosios dailės muziejuje įvykęs Gintauto Rackevičiaus parengtos studijos „Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės valdovų rūmai Vilniuje.

XVI a. koklinių krosnių rekonstrukcija. XVI a. koklių katalogas“ pristatymas. Leidinys – solidus, puošnus, puikiai išleistas, didelis, sunkus, storas, netgi gal ne pačios patogiausios formos kasdieniam naudojimui. Tai antrasis serijos „Lietuvos didžiųjų kunigaikščių rūmų rinkinių katalogai“ tomas. Pirmasis buvo skirtas gobelenams. Rengiami XV ir XVII a. koklių bei kitų Valdovų rūmų teritorijoje rastų dirbinių katalogai, kuriuose bus pristatoma unikali ir milžiniška, net apie 300 000 archeologinių radinių, aptiktų Valdovų rūmų teritorijoje, kolekcija.

XVI a. Valdovų rūmų koklių katalogas ir jame aprašyta jų krosnių rekonstrukcija turėtų sudominti ne tik mūsų krašto archeologus, istorikus ir dailėtyrininkus, muziejininkus ir paminklosaugininkus. Lietuvos didžiųjų kunigaikščių valdovų rūmų teritorijoje rasta XVI a. koklių kolekcija, sukaupia tyrinėjant vieną paminklą, matyt, – didžiausia Europoje. Koklinių krosnių mada, kaip rodo pats koklių pavadinimas ir jų rūšių terminai, – germaniškai kalbėjusių kraštų išradimas. Jos nebuvo statomos antikinėje Romoje, nenukonkuravo židinių vėlesniais istoriniais laikais Prancūzijoje,

Britanijoje, Flandrijoje, Skandinavijos šalyse. Tuometėje Livonijoje koklinės krosnys paplito tik renesanse, jų statyba, koklių tipai mūsų kraštus pasiekė iš kaimynų lenkų ir vokiečių pilių bei miestų. Lietuvoje rasti kokliai turi analogų Vengrijoje, Čekijoje, Vokietijoje ir, žinoma, Lenkijoje. Didelė Valdovų rūmų XV–XVII a. koklių kolekcija, didžioji XVI a. koklių kolekcijos dalis 1989–1990 m. rasta E rūsyje, 1993 m., vos spėjus suklijuoti jų šukes ir tik menką dalį restauruoti, buvo išvežti ir eksponuoti Vokietijos muziejuose Duisburge ir Regensburge. Tuomet į Lietuvą atvykęs Duisburgo muziejaus direktorius dr. Gernot Tromnau, būdamas archeologas ir puikus organizatorius, vienareikšmiškai pasakė: „Vokietijoje būtina parodyti Lietuvos archeologijos lobius ir pirmiausia – akmens amžiaus Šventosios dirbinius, proistorės laikotarpio baltiškus papuošalus bei unikalius Valdovų rūmuose rastus koklius“. Rūmų kokliai ir vėliau visur, visose parodose buvo eksponuojami pristatant Valdovų rūmus, o atstatytos krosnys puošia dabartinio Nacionalinio muziejaus Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės valdovų rūmų sales.

Koklių ir koklinių krosnių raida atspindi atskiro kultūros paminklo statybos, remonto ar perstatymo laiką, parodo krašto amatininkystės lygį, to meto kultūrinius ryšius, madų sklidimo kryptis ir greitį. Kokliai ir koklinės krosnys, ypač renesanso epochoje, buvo bene puošniausias nejudamas reprezentacinių patalpų interjero elementas, tada jie buvo labai įvairių formų, kiekvienas koklis, turintis masyvų rėmelį, buvo tarsi atskiras taikomojo meno dirbinys su labai skirtingais piešiniais ir ornamentais, įvairiaspalve, net ir to paties ornamento, glazūra. Dažnai kūrenama krosnis kartkartėmis turi būti remontuojama ir perstatoma. Valdovų rūmų menėse ir to meto turtingųjų rūmuose senosios gotikinio stiliaus krosnys su „iš mados išėjusiais ornamentais“ buvo keičiamos naujesnėmis ir modernesnėmis. Dėl šių priežasčių XVI a. vos ne kas ketvirtį amžiaus keitėsi koklių forma, ornamentika, piešinys, glazūros spalva. XVI a. pradžioje naudoti vienokie kvadratiniai kokliai, kiek vėliau – jau kitokie,

amžiaus pabaigoje – dar kitokie. Kai kurie XVI a. kokliai buvo puošiami herbais, o jie, atrinkus, kokiam asmeniui priklausė herbas, padeda nustatyti jų gamybos ir krosnių naudojimo laiką. XVI a. pabaigoje – XVII a. pradžioje pasirodė kokliai, kuriuose buvo išspaudžiami užsakovų inicialai ir gamybos datos. Visa tai, ypač kai nėra tikslų rašytinių šaltinių, kurie fiksuoja tiriamo paminklo statybos, perstatymo, sunaikinimo datas, tampa unikalia ir puikiausia archeologine medžiaga datuojant atkastus statinius, kultūrinius sluoksnius ir juose aptiktus kitus radinius. Gana tikslus XVI a. koklių gamybos laiko nustatymas beveik priartėja prie sluoksnių datavimo pagal rastas monetas, kurios irgi tiksliai pasako tik jų nukalimo laiką ir atsilieka tik nuo šiuo metu tiksliausio viduramžių archeologijos datavimo dendrochronologiniais metodais.

Koklinės krosnys ne tik šildo, bet ir puošia patalpas. Jos, ypač iš puošnių koklių, statomos svarbiausiose, puošniausiose reprezentacinėse patalpose. Koklių gamyba brangi. Jų meistrui reikėjo sugebėti preciziškai paruošti būsimo koklio sudėtingo piešinio ar ornamento matricą, spalvotą glazūrą. Toks meistras turėjo suprojektuoti būsimos krosnies modelį, parengti užsakovui jos vizualizaciją, išmanyti to meto Europos populiariausių dailės siužetų ir pasakojimų madas, įtikti turtingųjų užgaidoms, įvertinus atskirų koklių tipų, jų piešinių, spalvų ir dydžių įvairovę, viską apskaičiuoti. Tai jau ne eilinio miesto puodžiaus, bet aukščiausio lygio meistro darbas. Statant puošnią XVI–XVII a. rūmų krosnį, kaip rodo praktika, reikia pagaminti apie 400–500 įvairių formų koklių. Aki vaizdu, Gotikos ir Renesanso laikais tokias puošnias ir brangias krosnis galėjo įpirkti tik valdovai, didikai bei turtingiausieji miestiečiai.

Dr. G. Rackevičius nuo 1995 m., baigęs archeologijos studijas Vilniaus universitete, dirbo archeologu Pilių tyrimo centre „Lietuvos pilys“, o nuo 2002 m. buvo šios įstaigos, kuri organizavo ir vykdė visus archeologinius tyrimus Valdovų rūmų teritorijoje, Archeologinių tyrimų skyriaus vedėjas. Jis puikiai žino visą ten rastąją archeologinę medžiagą, rūmų radinių ir kultūrinių sluoksnių radimo aplinkybes, jų vertinimą bei problematiką. G. Rackevičius – archeologas profesionalas,

puikiausiai sugebantis tvarkyti ir apibendrinti plačią, padriką ir kartais kitų tyrėjų gana įvairiai interpretuojamą informaciją. Jo dar 2002 m. disertacijos pagrindu parengta monografija „Arbaletas ir lankas Lietuvoje XIII–XVI a.“ ir dabar yra parankinė viduramžių archeologo knyga, gana dažnai cituojama istorikų.

Dr. G. Rackevičiaus parengtą aptariamą mokslinę studiją sudaro dvi susijusios, gana savarankiškos dalys. „*Vienas svarbiausiųjų katalogo sudarymo tikslų – Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės valdovų rūmų reprezentacinių patalpų istorinio interjero dalių, t.y. buvusių koklinių krosnių, rekonstrukcija*“ (p.206). Tai tiesiogiai susiję su diskusijomis dėl Valdovų rūmų atstatymo ar rekonstrukcijos. Pirmojoje dalyje kalbama apie Valdovų rūmų raidą ir rekonstruotas XVI a. krosnis (p.7–202), antrojoje – XVI a. koklių katalogas (p.203–479). Tai milžiniško, ilgo ir kruopštaus darbo rezultatas. Krosnių koklių katalogo sumanymas kilo 2003 m., kuomet G. Rackevičius kartu su kolegomis P. Blaževičiumi ir L. Kurila ėmėsi sudarinėti Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės valdovų rūmų teritorijoje rastų koklių skaitmeninę duomenų bazę (p.206). L. Kurila sumanė ir sudarant koklių katalogą buvo sėkmingai pritaikyta formulė, pagal kurią apskaičiuotas mažiausias buvusių koklių skaičius (p.213). Jų inventorinimo darbus vėliau pratęsė Nacionalinio muziejaus Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės valdovų rūmų muziejininkai Ė. Striškienė, I. Kaminskaitė ir A. Kalėjus, kurie „*dar kartą patikrino radinių numeraciją, sujungė sudarant duomenų bazę nepastebėtas tų pačių koklių dalis, pažymėtas skirtingais radinių sąrašo numeriais*“ (p.206). Pirmoji studijos dalis skirta XVI renesansiniams kokliams ir krosnių rekonstrukcijai. Ją sudaro įvadas, skyrelis, skirtas krosnių genezei (p.12–15), ir trys dideli skyriai. Detaliam aprašomos šešios rekonstruotos (5 iš jų atstatytos) krosnys (p.16–57), renesansinių koklių gamyba (p.61–76), pagrindžiamos morfologinės koklių grupės ir jų chronologija (p.77–101), sluoksnių su koklių liekanomis stratigrafija (p.102–145), aptariami Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės valdovų rūmų teritorijos koklių analogai (p.146–196) ir, pabrėžiant šios dalies savarankiškumą, baigiama apibendrinimu (p.197–199) bei jo vertimu

į anglų kalbą (p.200–202). Iš gausybės renesansinių koklių, atkūrus jų piešinius ir restauravus, iki 2008 m. buvo „parengtos šešių XVI a. rūmų interjeruose buvusių krosnių rekonstrukcijos ir jų statybos projektai, o penkių krosnių maketus iš autentiškų koklių kopijų geriausiai Lietuvos keramikos specialistai realizavo iki Lietuvos vardo tūkstantmečio minėjimo“ (p.11, 197). Krosnis atkūrė VšĮ Vilniaus puodžių cechas, vadovaujamas D. Strazdo, Vilniaus dailės akademijos keramikai, vadovaujami S. Jankausko, Vilniaus dailės akademijos Kauno Dailės fakulteto keramikai, vadovaujami R. Sederavičiaus, AB „Dvarčionių keramika“, vadovaujama M. Bučo ir V. Gritkaus. Neabejotina, kad krosnys – jų autoriniai darbai, atlikti konsultuojantis su jas tyrinėjusiais archeologais ir, savaime aišku, pagrindiniu šio darbo moksliniu vadovu – dr. G. Rackevičiumi.

Antroji studijos dalis – XVI a. koklių katalogas (p.204–448) ir jo priedai (p.449–467), šaltinių bei literatūros sąrašas (p.469–478). „Pagrindinėje katalogo dalyje ir jo papildyme registruoti 6946 vnt. koklių fragmentų, iki rekonstrukcijos juos sudarė 18 095 atskiros šukės (dalyys)“ (p.214). Kokliai pagal jų skirtingą funkcinę paskirtį (panaudojimą) krosnies konstrukcijoje (statyboje) suskirstyti į 19 grupių, jiems kataloge suteikta aiški ir, tikėkimės, kitų archeologų, aprašančių koklius, ateityje būsianti naudojama pasiūlyta būtent tokia skirstymo numeracija (p.215). Grafinė pristatomų XVI a. koklių visuma pateikta vaizdinėse lentelėse (p.216–222). Literatūros sąrašas, kuriame pateikiami archeologų, istorikų, architektūros ir dailės istorikų darbai, leidiniai įvairiomis Europos kalbomis, rodo ne tik puikų G. Rackevičiaus nagrinėjamo dalyko išmanymą, bet ir bus sviri paspirtis norintiems tęsti koklių tyrimus.

Krosnių ir koklių datavimas, ypač kai jie rasti vieno paminklo – Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės valdovų rūmų – teritorijoje, tiesiogiai susijęs su šios teritorijos, ypač su ten stovėjusių Valdovų rūmų statybos pradžios, didelių ir esminių jų perstatymų, sugriovimų datomis. Gaila, kad istorinių žinių apie Valdovų rūmų statybą išliko mažai. Negalima net lyginti tų žinių, kurios turėtos iki 1987–1988 m., kai buvo pradėti sistemingi rūmų tyrimai, su tuo, ką žinome dabar. Surinkta daug iki tol į mokslinę apyvartą neįtrauktų

istorinių šaltinių, o svarbiausia – baigti rūmų teritorijos archeologiniai ir architektūriniai tyrimai. Sukaupta daug informacinės medžiagos. Kultūriniai sluoksniai ir radiniai, jų stratigrafinis ir radinių tipologinis bei dendrochronologinis datavimas patikslino rūmų raidos etapus. Esminiai šio periodizavimo pasikeitimai yra tai, kad seniausi mūriniai pastatai Žemutinės pilies rūmų teritorijoje dabar datuojami XIV a. 1-ąja puse, apie 1326–1327 m., t.y. Lietuvos didžiojo kunigaikščio Gedimino valdymo laikais. Gotikiniai rūmai arba vadinamasis L formos R ir P korpusas, pastatyti tik XVI a. 1-ojoje pusėje, 1511–1529 m., t.y. Lietuvos didžiojo kunigaikščio ir Lenkijos karaliaus Žygimanto Senojo laikais. Rūmų V ir Š korpusai pristatyti XVI a. viduryje, valdant Lietuvos didžiajam kunigaikščiui ir Lenkijos karaliui Žygimantui Augustui. Šis datavimas pagrįstas medinių konstrukcijų, rastų po Valdovų rūmų pamatais, dendrochronologiniais tyrimais (Pukienė, Ožalas 2011). Taigi Vilniaus žemutinės pilies rūmų teritorijoje net iki XVI a. pradžios stovėjo tik mažojo aptvaro gynybiniai statiniai, o kieme – tik pora pavienių, nedidelių, XIII a. pabaiga – XV a. viduriu datuojamų mūro pastatų. Šios datos itin svarbios, nes net iki 2006–2009 m. rūmų renesansinio R ir P korpuso, kartu ir renesansinių krosnių statybą beveik visuomet buvo bandoma susieti su 1530 m. rugsėjo 2 d. datuojamu Džiovano Andre Valentino laišku, kuriame teigiama, kad neseniai baigti statyti rūmai nenukentėjo nuo tais pačiais metais kilusio gaisro. Įdėmiau sekantiems diskusijas dėl Valdovų rūmų statybos tam tikrą sumaištį tebekelia pačių Valdovų rūmų tyrėjų skirtingi datavimai, kurie tebeskelbiami ir naujausiuose darbuose. Šia prasme pirmiausia tenka paminėti ilgametį Vilniaus pilių tyrinėtoją, architektūros istoriką dr. Napoleoną Kitkauską, kuris visuose savo ligšioliniuose darbuose, taip pat ir 2012 m. išleistoje monografijoje „Vilniaus pilys: istorija, statyba, architektūra“, tiek Lietuvos kunigaikščių rezidencijos rūsių planuose, tiek gotikinės Vilniaus katedros ir gotikinių Valdovų rūmų rekonstrukciniuose piešiniuose parodo, kad Vilniaus žemutinės pilies didžiojo gynybinio aptvaro viduje XV a. pabaigoje – XVI a. pradžioje buvo pastatyta (ar bent jau statoma) gotikinė mūrinė

LDK valdovų rezidencija (Kitkauskas 2012, p.99, 128, 136–137, il. 74, 138). Istorinės žinios patvirtina, kad Žygimantas Senasis perstatė ir išplėtė Žemutinės pilies rezidenciją, o jo sūnus Žygimantas Augustas tęsė rūmų statybas, nors, anot Valdovų rūmų istorikų, jau Aleksandras Jogailaitis XV a. pabaigoje – XVI a. pradžioje „pagrindinę savo rezidenciją iš Aukštutinės pilies greičiausiai perkėlė į Žemutinę, čia pastatydamas vėlyvosios gotikos rūmus“ (Svarbiausios 2011, p.13). Aleksandras dažnai lankėsi Vilniuje. Jam vedus Maskvos didžiojo kunigaikščio dukrą Elena, valdovo dvaro institucijos nuolatinei įsikūre Vilniuje. Valdovo dvaras gynybiniuose, matyt, kartu su reprezentacinėmis patalpomis, bokštuose ir dar poroje nedidelių vienaaukščių mūrinių pastatų (pastatas M2 apie 7,8 m pločio ir gal galėjo būti iki 15–16 m ilgio, o M3 – tik apie 11,5x10,8 m dydžio) vargiai galėjo išsitemti. Gal būta dar ir kitų pastatų, kurie sunaikinti XVI a. pradžioje Žygimantui Senajam toje vietoje statant naujus rūmus. Gotikinių koklių, rastų Valdovų rūmų teritorijoje, „kolekcija labai įvairi ir yra viena gausiausių ne tik Lietuvoje. Joje yra daugiau kaip 1000 vnt. koklių, puoštų herbais ir alegorinėmis scenomis“, keliolikos skirtingų piešinių herbinių ir net 30 skirtingų piešinių koklių, puoštų bibliniais arba alegoriniais siužetais (Striškienė 2011, p.89–90). Taigi klausimas, kur, kieno ir kokiuose rūmuose pradėtos statyti puošnios koklinės krosnys, nėra toks jau paprastas ir aiškus. Studijoje teigiama, kad „viena iš gotikinių krosnių šildė vidiniu pilies įtvirtinimų žiedu apsupto mūrinio pastato (vadinamojo M2) pirmojo aukšto patalpą“ (p.15). Bet kur tuomet stovėjo kitos? „Gotikos epochos krosnis buvo atkurta kaip vienos iš Vilniaus pilies reprezentacinio pastato patalpų XV a. vidurio interjero elementas“, bet „ji liko šio darbo paraštėse dėl labai aiškios priežasties – minėta krosnis nebuvo Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės valdovų rūmų (1539–1799) interjero puošmena ir patalpų šildymo sistemos dalis“ (p.15). Taigi belieka nekantriai laukti kito muziejaus katalogo apie gotikinius koklius, kuriame būtų atsakyta ir į šiuos klausimus.

Studijoje gana detalai aprašomos Europos Renesanso epochos krosnys, jų ikonografija, tyrimai, gana išsamiai atpasakojant žymių Vakarų Europos, ypač

M. Franz, ir Lenkijos – M. Piątkiewicz-Dereniowos, M. Dąmbrowskos, M. Žemigalos – darbuose koklių tyrinėtojų pateiktas renesansinių krosnių rekonstrukcijos. Akivaizdu, kad atstatant krosnis reikėjo daug padirbėti ir pamąstyti, norint pagrįsti jų formą, plotį, o ypač atskirų dalių ir visumos aukštį, koklių piešinių ir glazūros spalvas, išdėstymą krosnies eilėse ir kt. Rašytinių šaltinių ar ikonografijos apie Vilniaus valdovų rūmų krosnis nėra. Kadangi atkuriant krosnis jos nebuvo pritaikomos kurenti ir šildyti, todėl užduotis, kiek žinau, nors to ir nemini studijos autorius, buvo gero-kai palengvinta, panaudojant iš anksto sumūrytą plytų ar keraminių blokelių karkasą. G. Rackevičius mini, kad „pirmasis bandymas atkurti renesansinės krosnies teorinį modelį priskiriamas A. Kuncevičiui“, bet iš tiesų pirmoji aiškesnė Valdovų rūmų XVI a. krosnies rekonstrukcija, kuri ilgokai stovėjo tuometiniame kasinėjimų muziejuje, buvo kolektyvinis darbas, ir prie šio modelio daugiau negu aš prisidėjo D. Kavaliauskas, I. Markišiūtė, V. Velička ir G. Striška. Žinoma, tarėmės visa tuometinė Žemutinės pilies rūmus tyrinėjusi archeologų grupė. Krosnis, tiesiogine to žodžio prasme, buvo popierinė, medinio ir kartoninio karkaso. Jos tikslas buvo jau tuomet itin gausiems kasinėjimų lankytojams parodyti spėjamą XVI a. krosnies formą bei koklių įvairovę. Nuo dabartinių rūmuose atkurtų krosnių ji skiriasi, kaip skiriasi iš popieriaus išlankstyta spėjama „vizualizacija“ nuo realaus, išmąstyto ir sumaniai pastatyto puošnaus statinio. Pritariu G. Rackevičiui, kad toje „popierinėje“ krosnyje buvo sudėti chronologiškai skirtingi kokliai, sujungti skirtingų koklių piešiniai ir ornamentai, bet tebemanau, kad iš tiesų dabar jau sunkoka atspėti, kur ir kokiame aukštyje buvo montuojamas koklis. Renesansas – žavingas ir ironiškas, jo sąmojis ir linksmybės palietė ir Lietuvos valdovų dvarą. Prisimindamas kad ir Fransua Rablė (François Rabelais, 1494–1553) garsųjį romaną „Gargantiua ir Pantagriuelis“ abejočiau, kad, anot kito koklių tyrėjo archeologo K. Katalyno, rekonstruojant minėtą krosnį „neigiamų siužetų koklių sukomponavimas virš šventųjų siužetų buvo šventvagystė“. Liaudies patarlė sako: „Krosnies kunigas nepamūrys“, ir to jie nedaro nei dabar, nei Renesanse. Dabartinės atkurtos

valdovų krosnys – autoriniai archeologų ir keramikų darbai, ir puiku, kad kiekvienos jų, kaip priklauso autoriniams darbams, nurodomi autoriai. Koklių forma ir siužetas leidžia tik spėlioti, koks galėjo būti krosnies ornamentas, ir bandyti pagrįsti pasirinktą krosnies atkūrimo variantą. Valdovų rūmų teritorijoje rastieji XVI a. kokliai suskirstyti į morfologines grupes ir tai padėjo nustatyti galimą jų priklausomybę vieno tipo krosnims (p.77–100). Vis dėlto manyčiau, kad tai, ar tuometinėms renesansinėms Vilniaus valdovų rūmų krosnims buvo naudoti vos kelių dabartinių autorių atrinkti kokliai, kaip jie buvo išdėlioti (pvz., ar koklis su Vytimi buvo krosnies apačioje, ar viduryje, ar jungtas vien tik su dabar pasirinkto ornamento kokliais ir pan.), tėra tik daugiau ar mažiau pagrįsti spėliojimai. Iš tiesų šiuo atveju itin tinka A. Einšteino pastebėjimas, kad „vienintelis svarbus ir tikras dalykas – intuicija“. Matyt, ne veltui net nebuvo bandyta atstatyti krosnių iš XVI a. viduriui taip būdingų portretinių koklių, kurių irgi rasta Pilies kalno papėdėje, o vienas, rastasis rūmų teritorijoje, netgi priskirtas šeštajai morfologinei koklių grupei. Mat šiuose kokliuose pavaizduoti portretai iki šiol beveik neidentifikuoti, juose pavaizduoti ir moterų, ir vyrų portretai, todėl, atkuriant tokio tipo krosnį, koklius tektų sudėlioti ne tik pagal tuometinį juose pavaizduotų asmenų rangą, bet ir pagal lytį.

Renesansinių krosnių naudojimo laikas Valdovų rūmuose aptartas atskirame skyrelyje (p.58–60). Manoma, kad rūmuose, kur XVI a. gana dažnai lankėsi valdovai, buvo priimami svečiai ir vyko kiti renginiai, krosnys buvo dažnai kūrenamos, veikė be remonto, nepaisant besikeičiančių architektūros interjero stiliaus madų, net apie 60–80 ar net 85–95 metus. Manoma, kad kai kurios renesansinės rūmų krosnys stovėjo iki 1610 m. gaisro, o kitos – net iki 1655 m. Maskvos kariuomenės įsiveržimo (p.199). Nuostabu, bet atrodo, kad „ankstyviausios rūmų reprezentacinių interjerų krosnys stovėjo iki pat 1610 m. gaisro“ (p.197). Kasinėdami archeologai daugiausia radinių aptinka buvusiuose šiukšlynuose, jų mažiau prižiūriuose ir valytuose pilies išoriniuose kiemuose, šiek tiek daugiau – staigių sugriovimų ir perstatymų sluoksniuose. Taigi yra daug atsitiktinumų.

Atstatant krosnis reikėjo įsigilinti į koklių gamybos subtilybes. Tai puikiai atskleista skyriuje, kuriame aptariami buvusios keramikos gamybos dirbtuvės, koklių konstrukcijos ir glazūravimo būdai. Vilniuje, dabartinėje Šv. Mykolo g. 8, turime archeologo G. Gendrėno surastą ir ištirtą unikalią Europoje XVI a. pradžios keramikos gamybos krosnį, kuri dabar puikiai eksponuojama Kazimiero ir Virginijos Mizgirių gintaro galerijos-muziejaus patalpose (p.61–62, pav. 52). Archeologai Vilniaus senamiestyje aptiko ir daugiau koklių degimo krosnių vietų, kurios aprašytos, o jų buvimo vietos pažymėtos architekto Roberto Zilinsko atliktame, bet kol kas jo paties dar nepublikuotame Vilniaus miesto mūrinių statinių brėžinyje (p.61, pav. 51). Gaila, kad panaudotos ir išspausdintos schemas pasirinktas toks mastelis, jog beveik neįmanoma įžiūrėti, kur Vilniaus senamiestyje stovėjo XIII/XIV a. – XVII a. 1-osios pusės mūriniai miestiečių namai. Mano nuomone, precizinį G. Rackevičiaus darbą puikiausiai iliustruoja kad ir skyrelis, skirtas daktiloskopiniams keramikos tyrimams (p.68–69), kuriame, be viso kito, panaudota archeologo S. Sarcevičiaus ir teisininko daktiloskopijos specialisto R. Subačiaus surinkta, bet taip pat ligšiol nepublikuota medžiaga, kurioje labai argumentuotai kalbama apie medžiojančių kiškių siužeto kilmę, tokio ornamento koklių gamybos laiką. „*Daktiloskopiniais tyrimais nustatyta, kad vienas meistras skirtingu laiku gamino koklius Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės valdovų rūmų ir Vilniaus miesto rezidencijų krosnims*“ (p.63–64, 198).

Aptariamoms mokslinėms studijoms ir katalogo pavadinimas „Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės valdovų rūmų krosnys ir katalogas“ parodo, kad jame bus pristatomi visi XVI a. datuojami ir ten rasti kokliai, bet, kaip galima suprasti iš viso teksto, kalbama tik apie renesansinius. Priešingu atveju būtų sunkoka paaiškinti, kodėl visiškai nepaminėti vienspalviai, augaliniais motyvais puošti žaliai glazūruoti kokliai, kurie Valdovų rūmų aplinkoje naudoti jau nuo XVI a. pabaigos. Tai patvirtina šių rūmų teritorijoje rasta būtent tokio tipo koklio karūnelė su joje įspausta 1583 m. data (Kuncevičius *ir kt.* 1991, p.42, pav. 166). Tokio tipo kokliai labiau būdingi XVII a., o jų katalogo parengimas – naujas,

didelis darbas, bet jei koklių katalogas skirtas XVI a., tada ir to amžiaus pabaigos koklių madas vertėjo paminėti. Taip pat visai neaptariami XVI a. itin būdingi dubeniniai kokliai. Suprantama, tokios krosnys nebuvo itin puošnios ir šildė ne karalių menes, bet ne tokias puošnias rūmų ir miestiečių namų patalpas. „*Ko gero, dalį rūmų pirmojo aukšto tarnybinių patalpų galėjo šildyti indo pavidalo dubeninių koklių krosnys, tačiau atkuriant rūmų interjerus dėmesys buvo sutelktas į reprezentacinių patalpų interjerą. Kaip tik dėl šios priežasties indo pavidalo kokliai liko katalogo paraštėse*“ (p.213). Galbūt reikėjo šioje studijoje-kataloge tiksliau apibrėžti, kada Lietuvos valdovų rūmų aplinkoje prasidėjo Renesansas ir kada baigėsi, arba bent paminėti, kad bus aptariami ne visi rūmų aplinkoje rasti XVI a. kokliai. Beje, tai, kad, „*žymios krosnių tyrinėtojos Marijos Dambrovskos (Maria Dąbrowska) duomenimis, XV ir XVI a. riba yra didelių pokyčių metas*“, irgi aišku iš nuorodos į šią „žymiąją koklių tyrinėtoją“ (p.16).

Archeologija remiasi kasinėjimų stratigrafiniu ir tipologiniu datavimu, todėl atskira ir šios koklių studijos dalis skirta „*atskleisti koklių patekimo į kultūrinį sluoksnį chronologiją, nustatyti jų priklausomybę atskiriems sluoksniams ir sluoksnių kompleksams*“ (p.104). Joje „*išnagrinėtos 6096 vnt. koklių, registruotų pirmojoje katalogo dalyje, radimo aplinkybės*“ (p.105). Net „*89 proc. visų koklių, priskiriamų XVI a. pabaigos – XVII a. pirmosios pusės sluoksniams (5090 iš 5699 vnt.)*“, rasti rūmų E ir L rūsiuose (p.105). Dalis gana priešaringai datuotų koklių rasta A ir C rūsių išorėje (p.107, 111, 116, 126). Ypač daug dėmesio skirta E rūšio XVI a. koklių kompleksui, kuris ilgą laiką, taip pat ir mano publikuotuose darbuose, pernelyg pasikliaujant ir pasitikint, kaip man tuomet atrodė, pagrįstais architektūriniais tyrimais bei istoriniais duomenimis, buvo datuotas XV a. pabaiga – XVI a. pradžia (p.117–118). Dabartiniai Valdovų rūmų archeologiniai, istoriniai tyrimai, ypač dendrochronologinės datos rodo, kad neabejotinai statybos darbai vyko tik apie 1512–1514 m., taigi ir ten patekę kokliai negalėjo

būti naudoti anksčiau nei pastatyti rūmai. Rūmų V korpuso L rūšys, kuris irgi „dar visai neseniai“ buvo datuojamas XVI a. pradžia, kaip rodo pamatų konstrukcijos dendrochronologiniai tyrimai, statytas apie 1552–1553 m. XVI a. koklių interpretavimą, be abejo, dar labiau patikslintų heraldinių koklių datavimas ir tikėkimės, kad tai vis dėlto padarys heraldikos tyrėjai. G. Rackevičiaus siūlymas karnizinius koklius, puoštus keturių laukų herbu, kurio širdyje vaizduojamas Vytis, priskirti Olelkaičiams, matyt, labai tikėtinas (p.119), nors istorikė R. Ragauskienė šios aptariamą studiją pristatyme minėjo ir kitus galimus šio herbo interpretavimo variantus (berods, buvo paminėta Alšėniškių giminė).

XVI a. Valdovų rūmų koklių katalogą labai solidžiai papildė šių koklių analogai, aprašytos jų radimo vietos ne tik Vilniaus pilyse ir jų prieigose, bet ir Vilniaus mieste bei prieigose, Trakuose, Dubingiuose, Kaune, Kruonyje, Panemunėje, Biržuose (p.148–196).

LITERATŪROS SĄRAŠAS

Kitkauskas, N., 2012. *Vilniaus pilys: istorija, statyba, architektūra*. Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų leidybos centras.

Kuncevičius, A., Tautavičius, A., Urbanavičius, V., 1991. Archeologiniai tyrimai. In: Tautavičius, A., ats. red. *Vilniaus Žemutinės pilies rūmai, I (1989 metų tyrimai)*. Vilnius: Lietuvos istorijos institutas, 8–51.

Pukienė, R., Ožalas, E., 2011. Medinės konstrukcijos po Valdovų rūmų pamatais. In: Striška, G., sud. *Chronicon Palatii Magnorum Ducum Lithuaniae, I*, 146–161.

Striškienė, Ė., 2011. Nacionalinio muziejaus Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės valdovų rūmų archeologinių eksponatų rinkinys. In: Striška, G., sud. *Chronicon Palatii Magnorum Ducum Lithuaniae, I*, 86–93.

Svarbiausios, 2011. Svarbiausios Lietuvos Didžiųjų Kunigaikščių rūmų istorijos datos. In: Striška, G., sud. *Chronicon Palatii Magnorum Ducum Lithuaniae, I*, 13–18.